

НОМІНАЦІЙНЕ АНТРОПОНІМНЕ ПОЛЕ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСОБИ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ АНДРІЯ СОДОМОРИ «ЛІНІЯМИ ДОЛІ»)

Стаття присвячена аналізу власних імен, заміників імені та мікроконтексту з власним іменем у книзі Андрія Содомори «Лініями долі» та їх ролі в індивідуалізації особи. Йдеться про актуалізацію різних ознак певної власної назви через її апеллятивне оточення, заміників імені для характеристики особи. З'ясовуються різні групи мікроконтексту для творення образів у літературних портретах Андрія Содомори.

Ключові слова: апеллятив, замітники імені, мікроконтекст, публіцистика.

Галина Панчук. НОМИНАЦИОННОЕ АНТРОПОНИМНОЕ ПОЛЕ И ИДЕНТИФИКАЦИЯ ЛИЧНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ КНИГИ АНДРЕЯ СОДОМОРЫ «ЛИНИИ СУДЬБЫ»)

Стаття посвячена аналізу імен, заміників імені та мікроконтексту з власним іменем у книзі Андрія Содомори «Лінії судьбы» та їх значення в індивідуалізації особи. Речь идет об актуалізації різних ознак певної власної назви через його апеллятивне оточення, заміників імені для характеристики особи. Выясняются различные группы микроконтекста для создания образов в литературных портретах Андрея Содоморы.

Ключевые слова: апеллятив, замітники імені, мікроконтекст, публіцистика.

Halyna Panchuk. NOMINATIVE ANTHROPONYMOUS FIELD AND PERSON IDENTIFICATION (BASED ON ANDRIY SODOMORA'S BOOK «THE LINES OF THE FATE»)

The article is devoted to the analysis of own names, substitutes of name and names microcontext in «The Lines of the Fate» by Andriy Sodomora. Names role in person's individualization is considered. The article deals with accenting the various signs of a certain name with its appealing and names substitutes for characterization of a person. Different groups of microcontext for creation of images in Andriy Sodomora's verbal portraits are discussed.

Keywords: appeal, names substitutes, microcontext, journalism.

Власні імена є важливим структурним елементом літературного твору будь-якого жанру. Дослідники літературно-художньої антропонімії наголошують, що «специфіка власного імені досить часто виявляється в тому, що, функціонуючи в художньому тексті, воно набуває чіткої співвіднесеності з конкретною особою» [4, с. 157]. Часто ця конкретна особа є вдуманою. А у творах публіцистичного стилю автор через згадування реальних людей розширює знання читача про якусь історичну особу, спонукає до певних думок, формує ставлення до відповідних подій, навіть спричиняється до ностальгії тощо. Відсутність системних досліджень ономастики у публіцистичному тексті, і зокрема у творчості відповідного стилю Андрія Содомори, зумовлює актуальність нашої статті. У творах публіцистичного стилю на поверхні лежить соціальна сутність антропонімів, чия значимість, за О. Михальчук, виявляється в номінативній, ідентифікаційній і диференційній функціях оніма [2, с. 498]. О. Ф. Немировська та Т. В. Немировська відзначають, що «номінаційне поле» будь-якого літературного тексту включає в себе такі складові: 1) власні імена; 2) мікроконтекст з власною назвою, що складає безпосереднє оточення оніма; 3) замітники імені; 4) безіменна названість; 5) апеллятивні назви й конструкції [3, с. 19].

Метою нашої статті є дослідити найбільш уживані засоби номінації, що впливають на індивідуалізацію особи, у книзі Андрія Содомори «Лініями долі». Колись Улас Самчук у спогадах «На білому коні» зауважував, що недостатнє знання життєпису відомих українців є «культурним примітивізмом»: «Цим ми відрізняємося від європейців взагалі, які люблять біографії, які їх мають і з яких часто роблять добрий вжиток для свого інтелектуального

розвитку. Ми ж не маємо біографій взагалі. Що ми знаємо про особисте життя Петлюри, Винниченка, Донцова, Маланюка. Нічого... Коли читаємо Андре Моруа про Байрона, – знаємо його до подробиць, коли ж хочемо подати кілька дат про Олеса, сперечаємося, де і коли він народився. Ситуація обурлива [5, с. 20]. Проте у «Лініях долі» Андрія Содомори читач «через теплі, подані у русі та життєвих ситуаціях портрети Великих Учителів, які написав їхній талановитий і вдячний Учень» [1, с. 4] відчуває дух Львівського університету протягом кількох десятиліть. У згаданій книзі палітра професорів, доцентів, лаборантів, студентів.

Як засіб ідентифікації особи, у тексті насмперед використовуються, звичайно, власні назви (імена, по батькові, прізвища, прізвиська). У книзі Андрія Содомори «Лініями долі» через різні типи найменувань згадується близько вісімдесяти осіб. Такими найменуваннями є:

- Ім'я (у різних структурних варіантах): *Влодзя, Дмитрусь, Дозьо, Дозик, Марійка, Михайло, Михась, Михасик, Мишуньо, Тима, Юрко.*

- Ім'я + по батькові: *Соломон Якович, Михайло Йосипович, Йосип Устимович, Владимира Васильевна.*

- Ім'я + прізвище (чи навпаки): *Соломон Лур'є, Іван Андрейчук, Юрій Мушак (Юрко Мушак, Юрко Мушек), Михайло Білик, Йосип Кобів, Теодозій Возний, Дмитро Ліськевич, І. Єдлінська, Р. Зорівчак, Я. Ісаєвич, А. Содомора, Роман Домбровський, Надія Ревак, Ольга Назаренко, Едуард Ружицький, Ірина Лужецька, Мирослава Генза, Наталя Яковенко, Роман Дідула, Петро Паньків, Роман Іваничук, Марія Кузьма (Врублевська), Зоряна Купчинська, Уляна Головач, Іван Кунець, Ярослава Бартків, Теодозій Возний, Ольга Волошин, Богдан Козак; Гомілко Рая.*

- Ім'я + по батькові + прізвище: *Іван Іванович Андрейчук, Михайло Йосипович Білик, Йосип Устимович Кобів, Теодозій Михайлович Возний, Валентина Семенівна Черняк, Остап Августиневич Домбровський, Віталій Петрович Маслюк, Євгенія Іванівна Скоробагата, Олександр Теодорович П'явка, Юлія Миколаївна Кузьма, Ірина Йосипівна Ощипко, Марія Василівна Кашуба, Роксоляна (Леонідівна) Оліщук, Олег Антонович Купчинський.*

- Прізвища: *Лець, Гончар.*

- Прізвиська: *Олімпієць, Грек, Іван Долинський, Артист.*

Найбільше на індивідуалізацію особи вказують замітники імені. Саме вони дають розлогу характеристику, створюють цільний портрет людини. Наводимо замітники імені окремо щодо кожної особи, чий літературний портрет виписаний у книзі Андрія Содомори, щоб зберегти цілісну характеристику конкретної людини.

Відкривається книга розділом «Наша грека» і літературним портретом професора Соломона Лур'є [6, с. 11-55]. З розповіді, через замітники імені, дізнаємося, що він *грецист, наш Професор, двічі доктор історичних та філологічних наук, знавець історії античної математики, Професор, господар кабінету, вчений, дослідник, педагог, чистої води атеїст в античному розумінні цього слова, випускник історико-філологічного факультету Петербурзького університету (після закінчення Могильовської гімназії), учень славетних дослідників античної культури, прогнаний з Ленінградського університету «за космополітизм», консультант, бо вже хворів, «той, хто «нікогда не проявлял склонности к общепринятым традициям».*

Іншим грецистом, про якого з шаною згадує Андрій Содомора, був Іван Андрейчук [6, с. 55-97]. І знову через замітники імені проглядається життєпис вченого: *особистість гораціяньського складу, прихильник епікурейської засади: «проживи непомітно», грецист, хлоп з Долини, господар, справжній гораціянець, гімназист Ясьо, молодий долинянин, статистик райспоживспілки, хімінструктор, заступник начальника долиньської пожежної команди, викладач, дід.*

У розділі «Наша латина» Андрій Содомора з особливою теплотою згадує науковців Юрія Мушака, Михайла Білика, Йосипа Кобіва. Так, Юрій Мушак [6, с. 99-129] – це *наш латиніст, що став легендою, ще поки ходив, живою легендою Львівського університету, античний дивак, «живчик», один з небагатьох знавців складної теорії античного вішування, великий самітник*

Сократ, один із нашого гурту, «живе срібло», науковець, знавець двох мов: греки і латини, особистість, дарма що без гучних титулів, гімназійний професор у Тернополі.

Михайло Білик [6, с. 129-175] – це наш другий після Мушака латиніст, доцент, Зевс, завідувач, перекладач «Енеїди», самотній чоловік, сивоголовий чоловік з накинутим на раменах плащем, сивоголовий доцент, обтяжений довголітньою боротьбою у «переломну» добу чоловік, приходить на заняття навіть хворий, спмагаючись іще на сумний жарт: «Люди найчастіше помирають вдома, в ліжку, тому я з ангіною прийшов на роботу, бо на роботі рідко хто вмирає», дійовий, відбитий у життєвих моментах, розсіяний у часі й просторі (Стрийщина, Львів, Відень, Холм, Лодзь, Варшава, Італія, Греція...), має статичну постать, науковець, зразковий педагог, лектор, педагог з покликання, гімназійний професор, зразковий латиніст, активний педагог.

Йосип Устимович Кобів [6, с. 175-217] – провідний у Львівському університеті латиніст і методист, – в аудиторії, біля дошки, спортивної постави, середнього віку чоловік, лектор, яскравий оптиміст, завідувач, представник «старої школи», нова людина, людина, яка миттю йде на порозуміння, налаштовує належні стосунки з іншими людьми, та не для особистих інтересів – для спільної справи, людина, яку обрали шістдесяті роки, чоловік утєпєрований. Спокійний, правдомовний, знав свою справу дуже добре, спеціаліст-викладач класичної філології та додатково стародавньої історії у середніх загальноосвітніх школах, учень, гімназист, студент університету, викладач Перемишлянської гімназії, учасник екскурсії університетських викладачів, українець, директор школи в Перемишлянах, людина, яка читає, пише, вчить, людина дії, Пан Професор, «невільник роботи». Юнак, викладач університету, референт ланки шахів, капітан шахової секції спортивного товариства «Тризуб». Завідувач водного басейну на вул. Замарстинівській. Завідувач кафедри, заступник декана філологічного факультету, навчав латини у СШ №54, магістр, доцент, активний член Комісії всесвітньої літератури, дійсний член НТШ, енергійний завідував кафедрою класичної філології.

Розділ «Наша україніка» присвячений спогадам про доктора філологічних наук, професора Теодозія Возного, старшого лаборанта кафедри української літератури Дмитра Ліськевича й лаборанта кафедри української мови Валентину Черняк.

Замінники імені створюють різностороннє і цілісне уявлення про них. Дмитро Ліськевич [6, с. 219–249] – україніст, знавець античних мов, хранитель бібліотеки, її жрець, професор за знаннями, академік, «жива енциклопедія», змагун, «тато», гімназійний професор серед дітей в Аспагаші, дідусь, завжди підтягнутий, акуратний, «при краватці», в офіційній одежі (костюмі). Маломовний, пунктуальний, «старий дід» скоро й для молодих став зразком дисципліни, життєвої сили й сумлінності у праці, випускник Університету, колишній вояк, педагог, засланиць.

Теодозій Возний [6, с. 249–277] – «кавалєр», тихий працюючий квартирант, сільський хлопець, студент-філолог, першокурсник, із сім'ї селянина-середняка, старшокласник, виконував обов'язки зв'язківця, молодий науковець, тиха, винятково м'яка вдача, україніст, кандидат наук, розкуйовджений чуб, широка усмішка збиточника, спокійний, діловий, що й словом про свою хворобу не обмовився, наш україніст, готовий був допомогти кожному, до кожного ставився з однаковою співчуттям, однаковою повагою (не мав «любимчиків»), але й – однаковою стриманістю. Маломовний, мовчазний, стриманий, мудрий життєво і професійно, ніколи не поспішав з відповіддю, найчастіше спілкувався з людьми своєю дивною, такою багатомовною і водночас такою загадковою усмішкою, бджоляр.

Валентина Семенівна Черняк [6, с. 277–303] – лаборант університетської кафедри української мови, брала не голосом – словом, симпатична панна: коротко підстрижене волосся, така ж, характерна для неї у старшому віці, погідність погляду, у тій погідності вже й тоді – мов задума чи легкий смуток, одна лише веселість, ледь помітну усмішку розмиває тінь гіркоти. Іскринки вже лишень на скельцях окулярів; за ними – втомлений, з-під припухлих повік, а все ж по вінця виповнений добротою, погляд пивних очей, волинянка, та, з Пирогова, квартирна хазяйка, філолог-україніст, мала «лінгвістичне вухо», «Я – мов та блудна собака»,

навчалась у Віленському університеті ім. Стефана Баторія, навчалася у Ковельській державній гімназії, уродженка Волині, вічна мандрівниця.

Актуалізація певної ознаки власного імені (прізвища, по батькові чи прізвиська) відбувається насамперед через «мікроконтекст з ВІ, що складає безпосереднє лексичне оточення оніма» чи замітники імені [3, с. 19]. Таким чином створюється додаткова ідентифікація особи, її індивідуалізація, що допомагає цілісному сприйняттю. Мікроконтекст з власним іменем дає широку додаткову характеристику особи, через семантико-тематичні групи констатує різного виду конотації стосовно конкретних людей.

Зупинимося на основних семантико-тематичних параметрах мікроконтексту з власним іменем в аналізованому тексті:

1. Ідентифікація власного імені через професійну характеристику особи, навчання: *професор Соломон Якович Лур'є (Salomo Luria); зразковий методист Йосип Кобів; ключник (до кабінету С. Я. Лур'є) Дозь; Ліна Парменівна, лаборантка класичної кафедри, хранителька кафедральної бібліотеки; Богдан Васильович Максимчук, заступник декана факультету іноземних мов; декан Тетяна Олексіївна Буйницька; Люся, секретарка (ФІМ); професор Олексій Чичерін, голова вченої ради; проф. С. Вітковський; І. О. Вакарчук, ректор; Т. І. Комаринець, голова ради університету; проф. Іван Овксентійович Денисюк; академік Михайло Возняк; зав. каф. слов'янської філології Михайло Йосипович Онишкевич; доцент кафедри української мови Степан Криворучко; філолог-романіст, доцент Христина Володимирівна Паляниця; російський філолог-фольклорист Міліца Сергіївна Тихомирова; декан М. Войтюк; одногрупник Юрко; аспіранти: Дмитро Павличко, Володимир Здоровега, Іван Сірак, Іван Денисюк.*

2. Ідентифікація власного імені через внутрішню (зовнішню) характеристику особи: *Іван Іванович недосяжний, не був проте як Юрій Мушак, відвертим, стовідсотковим диваком; Юрій Федорович, непередбачуваний у своїх дивацтвах; Юрій Мушак, на думку бистрий, худорлявий; як на кафедрі в особі Дмитра Ліськевича, на мовній – в особі Валентини Черняк студенти мали своїх опікунів і щирих дорадників.*

3. Ідентифікація власного імені через звертання: *пан Михайло, пан Білик, товариш Батюк, тов. Кузьма, тов. Юрцан, тов. Мош, тов. Ільків, тов. Гомилко.*

4. Ідентифікація власного імені через особисті стосунки: *наш Юрко.*

5. Ідентифікація власного імені через походження: *генетично Кобів був зі села.*

6. Ідентифікація власного імені через вікову характеристику особи: *Сімдесятирічний Іван Іванович.*

Інколи такі характеристики накладаються одна на одну і маємо: І. Ковалик, вчитель, дослідник словотвору, людина, педагог, що пробуджує у своїх вихованцях найважливіше покликання людини – передавати свої знання іншим, отже, чинити добро; незвичайна для того часу, для нашого й поготів, старомодна постать Дмитра Ілліча Ліськевича старшого лаборанта кафедри української літератури, яку очолював академік Михайло Степанович Возняк; дві святі людини були тоді на кафедрі – академік Возняк і лаборант Дмитро Ліськевич; «Це були лаборанти з ерудицією професорів і з душею батька й матері», – доповнює Іван Овксентійович; Лідія Абрамівна, дружина (Лур'є), що теж викладала тоді в університеті; ректор Євген Костянтинович Лазаренко, перед ним у великому боргу й гуманітарії, – так уже їм випало, – за тих аж ніяк гуманітарних часів; наш Дозь (староста); Оксана Ковалишин (коломичанка, староста).

Отже, попри власні назви (імена, по батькові, прізвища, прізвиська), що ідентифікують особу, на її індивідуалізацію чи не більшою мірою впливають замітники імені та мікроконтекст з власною назвою. Саме вони дозволяють автору більш яскраво і конкретно виписати літературні портрети відомих йому людей. Замітники імені допомагають читачеві скласти додаткове враження про особливості життєпису, зрозуміти історичний час, у якому формувалися і студенти, і викладачі Львівського університету. Зважаючи на це, мікроконтекст з власним іменем та замітники імені як варіанти номінації людей у художньому та публіцистичному творах заслуговують детального вивчення і дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вакарчук Іван. Живий дух університетського життя. / Іван Вакарчук // Содомора А. Лініями долі: [літературні портрети]. – Львів «Літопис», 2003. – С. 4.
2. Михальчук О. І. Соціономастика як напрямок сучасної лінгвістики: українські здобутки і перспективи / О. І. Михальчук // Записки з ономастики: випуск 18 / відп. редактор О. Ю. Карпенко. – Одеса «Астропринт», 2015. – С. 498–507.
3. Немировська О. Ф. Українська літературна ономастика: взаємозв'язки і паралелі поетики / О. Ф. Немировська, Т. В. Немировська // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки: Зб. наук. праць / Ред. кол.: Ю. О. Карпенко, відп. ред. та ін. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 18–25.
4. Попова І. С., Олійник Н. П. Про один аспект використання власних імен у художньому тексті / І. С. Попова, Н. П. Олійник // Питання сучасної ономастики. Статті та тези за матеріалами конференції. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 157–158.
5. Самчук Улас. На білому коні : [спогади]. / Улас Самчук. – Львів: Літопис Червоної Калини, 1999. – 286 с.
6. Содомора Андрій. Лініями долі : [літературні портрети] / Андрій Содомора – Львів «Літопис», 2003. – 372 с.

Стаття надійшла до редакції 1.07.2017 р.